

Sylvia Plath: Paniikki-Johnny ja Uniraamattu

Nuoruuteni sankarille

MARJATTA RIPSALUOMA

Sylvia Plath kuoltuaan tuli feministisen liikkeen kirjalliseksi esikuvaksi jo 1960-luvun puolivälissä. Hänen fyysinen kuolemansa oli yksi syy ja toinen oli hänen lyhyt kirjailijanuransa. Plathin elämänvaiheista on kirjoitettu paljon, ei ole tarpeen mennä yksityiskohtiin.

Hänen kuolemansa jälkeen julkaistu runokokoelma *Ariel* antaa aika hyvän kuvan desperadosta, joka ei jaksa kantaa elämän tuomia murheita vaan musertuu niiden alle. Jos lukija tahtoo ei-niin-tieteellistä muuta informaatiota hänestä, voi lukea jälkeenyjääneen aviomiehen, runoilija **Ted Hughesin** hienon runokirjan *Birthday Letters* ja miettiä kahden runoilijan yhteiselämää sen valossa.

Sekä *Ariel* että *Birthday Letters* kannattaa totta kai lukea englanniksi. Ne eivät ole läpitukenmattoman vaikeata runoutta ja symbolismitkin ovat aika yksinkertaisia – esimerkiksi *Lady Lazarus* – niin että kannattaa. *Ariel* on kyllä suomennettu, lisäksi on suomennettu samoin Ted Hughesin toimittama kokoelma nimeltä *Sanantuojat*.

Sanantuojat-kokoelman (englanninkielinen nimi *Collected Poems*) esipuheen on kirjoittanut suomentaja **Marja-Leena Mikkola**. Se myös kannattaa lukea. Plathin romaani *Lasikellon alla* on tietenkin vaikuttanut feministien näkemykseen taistelusta kaikenlaista mielivaltaa vastaan.

Yksi asia herättää huomiota nyt julkaistussa novellien ja muiden lyhyiden tekstien kokoelmassa. Se on Plathin ilmiselvä yhteiskunnallinen ote. Hän oli herännyt jo nuorena huomamaan synnyinmaansa Yhdysvaltain luisumisen kohti asevarusteluteollisuutta, joka Korean sotaan mennessä alkoi jo olla muodostanut maan taloudellisen selkärangan. Plathin ajatukset maan tilasta ovat yhteiskuntapoliittisia.

Viimeistään II maailmansodan jälkeen köyhemmätkin ihmiset pääsivät eroon 1930-luvun suuresta lamasta. Oli sitten kuitenkin ihmisiä, kuten tämä runoilija, jotka näkivät jo etukäteen mitä seurauksia pidäkkeettömästä militarismista seuraa.

Selailua

Nyt suomennettu teos kannattaa aloittaa lukemalla Ted Hughesin, valikoiman toimittajan, esipuhe. Hän seurasi vaimonsa kirjoittamista tarkasti. Plath viittaa miehen tekstien lukemiseen, vaikkakin tässä kirjassa fiktion muodossa. Muu tuskin olisi ollut mahdollista. Kahden ammattilaisen kannatti käyttää toisiaan ateljeekriitikoina.

Ted Hughes oli tunnettu runoilija englanninkielisessä maailmassa. Hän näytti pitävän vaimoaan ensisijaisesti runoilijana, ei niinkään prosaistina. Siksi on kiinnostavaa lukea nimenomaan Plathin lyhytproosaa. Esipuhe kannattaa lukea senkin takia, että osa teksteistä on

julkaistu aikaisemmin lähinnä amerikkalaisissa aikakauslehdissä, osa taas on ilmestynyt vasta tässä kokoelmateoksessa. En tarkoita että lukijan pitäisi julkaistuista teksteistä tehdä valmiita johtopäätöksiä, oikeastaan päinvastoin. Mutta juuri tekstien valintakriteerit voi nuo julkaistut tarkkaan lukemalla ymmärtää, ennen julkaisemattomat tekstit tukevat jo aiemmin julkaistuja.

Suuri osa julkaistuista teksteistä on julkaistu hyvän USA:n itärannikkolaisen tavan mukaan aikakauslehdissä. Silloin uskottiin kaunokirjallisuuden lisäävän lehtien levikkiä.

Valikoima on mielenkiintoinen ja sisältää sellaisiakin kiteytyksiä kuin kahden liuskan teksti "Viitekehys", jossa kerrotaan miten USA:n ydinpolitiikka etenee ja miten siitä ajatuksesta pääsee esimerkiksi **Elizabeth Bishopin** runouteen. Hyvä teksti ja hyvin sijoitettu kahden pitemmän fiktiotekstin keskelle.

Hughes kertoo Plathin proosakirjoittamisesta, että pitempiäkin romaaninalkuja on ja valitsi tähän kokoelmaan aivan tällaisenakin toimivan laajan fragmentin nimeltä *Kivipoika ja delfiini*. Jos tämän kirjan lukija ei ole lukenut romaania *Lasikellon alla*, tästä kannattaa ehkä aloittaa. Tämä proosa on hyvä alustus romaanin lukemiseen, mutta tästä saa myös kuvan Plathista tarinan kertojana. Plath on kirjailija joka kuljettaa samaan aikaan päähenkilön – tarinassa nuori naisopiskelija nimeltä Dody – ajatuksia ja teot vain seuraavat niitä tai eivät seuraa.

Sylvia Plath sai nuorena kirjailijana stipendin Cambridgen yliopistoon ja päätyi sen takia Englantiin. Tässä tarinassa, niin kuin monissa muissakin, kuvataan haurasta nuorta naista, joka yrittää selvitä uuden ja vanhan mantereiden välisessä kulttuurishokissa. Siinä ohessa hän tulee kirjoittaneeksi paljon miesten ja naisten välisestä suhteesta. Rakkaus tuntuu leimallisesti 50-lukulaisen kirjailijan mielestä lähinnä valtakamppailulta.

Joissakin teksteissä, kuten esimerkiksi *Äidit* Plath katsoo todella tarkkaan uuden asuinmaansa naisia ja heidän asemaansa. Toisessa tekstissä yksin kahden pienen lapsen kanssa asuva ystävätar kutsuu toisen luokseen ihastelemaan pieniä lapsia ja hienoa taloa (*Kullannuppu ja räystääsmiehet*) ja vierailija tulee tehneeksi suuren palveluksen talon emännälle kertomalla mitä on mieltä kammottavasta ilkimys-lapsesta, siitä vanhemmasta, ja suoraan lapselle itselleen.

Lasten äiti ei huomaa kohtausta ollenkaan, koska palvottu aviomies vie hänen huomionsa täysin. Pienestä tytöstä tulee taatusti aivan jotain muuta kuin hänen äitinsä olettaa ja toivoo.

Mielenmaisemia

Vaikuttavimpia tekstejä tässä proosakokoelmassa on Plathin muistikirjoista poimittu teksti *Rose ja Percy B.*, ajalta 1961-62. Teksti on aivan valmis pidempi novelli. Tekstissä elävät elämäänsä Ted ja Sylvia, siis kirjailijapari omilla nimillään, ja tutustuvat vanhempaan naapuripariskuntaan, joista mies sairastuu vakavasti ja sitten dumpataan vaimon saattohoidettavaksi kotiin.

Teksti on päiväkirjamerkinnöin tehty ja vaikuttaa autenttiselta. En muista ikinä lukeneeni suurempaa kuvausta hajoamisesta, pariskunnan elämän loppumisesta niin kuolevan kuin

elävänkin. Tekstissä on paljon Hughesin kirjan alkupuheessa moitiskelemaa tarkkaa ympäristön kuvausta. Tässä se ainakin kuuluu tarinaan yhtä orgaanisesti kuin narsissit, joita poimitaan, myydään ja taas poimitaan. Englannin maaseutu vaikuttaa lähinnä kukkatarhalta, joka tekee irvokkaan taustan kuolevia ihmisiä vasten.

Plath onnistuu saamaan tarinaan kaiken täysin oikein. Mutta ei hän tietenkään ole amatööri, ei edes muistiinpanovihkoissaan.

Kun ajattelen tämän ajatuksen läpi, on pakko käydä mielessä selaamassa muitakin kertomuksia. Niissä on elämä mukana. Se on niissä kokonaisena, ei osittaisena. Silti kuoleman kuvaus on hirvittävä, kun ajattelee sitä nuorenparin naapurista käsin tai elävän vaimon silmin. Ei luulisi kenenkään kaipaavan aikoja, jolloin sairaat todella kuolivat koteihinsa. Sairaaloissa ei pidetty tarpeellisena kuolettaa potilaita (no ei heitä sentään voi tappaakaan), ei heitä nähtävästi myöskään hoidettu palliatiivisesti (Suomessa tarjottava tukihoido kuoleville). Koko kuvassa ovat pienet Sylvian ja Tedin lapset Frieda ja Nicholas ja kuoleva mies, ja sinne tänne hoiperteleva vaimo, joka ei käsitä mitä tapahtuu vaan uskoo että mies jotenkin siitä toipuu.

Teksteissä on välillä aurinkoa, lapsuudesta. Sylvia Plath oli lapsena, ennen isänsä varhaista kuolemaa, asunut melkein meren rannalla. Yksi teksteistä kuvaa valtavaa myrskyä (*Ocean 1212-W*), toinen taas lasten rauhallista ja innostunutta leikkiä novellissa *Vihreä kivi*. Tässäkin on lasten ja lapsuuden koko kuva, mittasuhteet, veljen ja sisaren tärkeä, läheinen suhde, kaikki mikä kirjoittamisen hetkellä on jo lopullisesti poissa. Aikuisuus on tullut lähemmäksi, lapsuuden vielä muisti.

Ihminen käsittelee lapsuutensa kokemuksia eri ikäkausina eri tavalla. Tässä tarinassa varhaisista leikeistä ei ole kovin kauan. Vihreä kivi ei olekaan enää niin suunnaton, kun lapset käyvät katsomassa kotimaisemaansa. Leimautuminen maisemaan ratkaisee elämässä paljon, kasvaneille lapsille maiseman menettäminen on surun ja tuskan asia.

Marja-Leena Mikkola (kirjassa *Sanantuojat*) suomentaa *Lady Lasaruksen* käännekohdan hyvin:

”Kuoleminen
kysyy taitoa, kuten kaikki muukin.
minä teen sen harvinaisen hyvin.”

Tässä runossa Plath oli kuvannut keskitysleirikuoleman. Plathin taustalla ovat emigranttivanhemmat, jotka ovat saksankielisiä. Vanhemmat eivät ole Hitleriä paossa eivätkä myöskään juutalaisia. Mutta varmasti USA:n sodan sähköistämässä ilmapiirissä muualta tulleita on katsottu tarkasti. Eurooppa on ollut sotien ja onnettomuuksien paikka, joka tuo onnettomuuden koko maailmaan.

Mitä teksteihin on luettava?

Nuorena minun oli vältettävä Sylvia Plathin runoutta. Ne tuntuivat painajaismaisilta. Nyt uudelleen luettuina ne ovat vain oikeata todellisuutta. Tässä nyt julkaistussa lyhytproosakirjassa näkyvät selvästi *Lasikellon alla* –romaanin aiheet, mutta ei Plath toistanut itseään vaan oli selvästi ammattimainen kirjoittaja jo aivan nuoresta asti.

Ihmisen minuutta läheltä kirjoittaminen, kaivautuminen ihmisen monimutkaisiin tekojen, motiivien, tahdon ja halujen vyyhtiin on osaamista, joka näkyy Plathin jokaisessa tekstissä. Maisemat voi kuvitella symbolisina mielenmaisemina, mutta kyllä ne ovat oikeita myrskyjä, oikeita ihmisiä, jotka pelkäävät myrskyjä, jotka oppivat meren äärellä uimaan itsestään ja tuntevat elementit miltei ennen kuin osaavat kävellä.

Nuorena minulle vakuutettiin että Plath oli uhri ja miehet roistoja, mutta kirjailijan teksteistä tulee esiin tapahtumia ja ihmisiä, jotka tuntuvat lopulta sattumanvaraisilta. Ne voivat olla absurdeja ja hassujakin, eivät vakavuus ja epätoivo ole mikään ultimaatum, kun on kysymys elämisen opettelusta. Suurta tarkoitusta ei miesten ja naisten välisistä suhteista löydy.

Itsemurhan piti olla todiste jostain. Minulla on kuitenkin se käsitys että itsemurha on eksistentiaalinen kysymys, joka saattaa joillekin ihmisille olla ainut oikea ratkaisu. Se ei riipu sukupuolesta myöskään.

Sellaisia on, joille ei riitä, kun vakuuttaa että kaikki muuttuu paremmaksi. Silti: Plath rupesi kirjoittamaan niihin aikoihin, jolloin naisen asema maailmansotaa käyneessä maassa alkoi muuttua nopeasti. Naisten piti jäädä kotiin. Aviomiehen löytäminen oli naisen ainoa tavoite. Plath näkee sosiaaliset pelit näytelminä, joista ei voi seurata hyvää elämää. Sillä tavalla kirjailija on tervejärkinen tapaus.

Plath taisi kuitenkin kuulua jonkinlaiseen keskiluokkaan. Ehkä 1950-luku merkitsi sille umpikujaa, sen asema ehkä muuttui samalla kun perheet muuttuivat. Naiset joutuivat suljetuksi kotiin pääosin, ja sukupuolet lukkiutuivat rooleihinsa pitkäksi aikaa. Ei ole ihme että 1960-luvulta lähtien vaikuttanut feministinen liike piti Sylvia Plathin tuotantoa tärkeänä.

Tämä tekstikokoelma on hankala luettava sen takia, että tekstejä on niin monenlaisia. Ne ovat epäilemättä epätasaisia. En saanut käsiini alkuperäisteosta, joten suomennoksen arvioiminen on vaikeaa.

En silti ehdottomasti pidä siitä että nummien yläpuolella mukamas lentelee viheltäviä metsoja niin kuin yhdessä tekstissä (*Initiaatio*) oli. En tiedä mitä lintuja alkuperäisessä tekstissä on ollut, mutta metsot eivät liitele, eivät edes sellaiset, joiden kulmakarvoja joku ihminen syö aamiaiseksi. Oli sitten fiktiota tai ei.

Hankala juttu. Olen kohtalaisen varma siitä että nummilla ei ole sennäköisiä lintuja. Sen voi ehkä tarkistaa kirjasta tai netistä. Metsoja kyllä on pieni esiintymä Skotlannin ylämaalla, mutta ei se mitään todista eivätkä ne viheltele eikä niiden kulmakarvoja syödä. Toisaalta, kaikenlaista voi odottaa kirjailijalta, joka kirjoittaa muistikirjaansa:

“Lääkäri hyvä: olen hyvin sairas. Minulla on vatsassani sydän, joka sykkii ja pilkkaa. Äkkiä päivän yksinkertaiset rituaalit vikuroivat kuin itsepäiset hevoset. On mahdotonta katsoa ihmisiä silmiin: mitä voi puhjeta uudelleen? Kuka tietää. Jutustelu muuttuu epätoivoiseksi.”

Olisi Sylvia Plath saanut elää ainakin sen vuoksi, että hän olisi saanut kirjoitetuksi tuotannon. Näistä teksteistä jää kuitenkin tunne oman tiensä löytäjästä ja tunnustelijasta. Se on jo

paljon II maailmansodasta irti räpistelevillä ensimmäisillä vuosikymmenillä. Tämä kirja ei koostu ylijääneestä tavarasta, kyllä tämä on kirjallisuutta.

Sylvia Plath: *Paniikki-Johnny ja Uniraamattu*. Suom. Jussi Korhonen. Basam Books, 2014, 500 s.